MPSCKEEDA

UPSC, MPSC, COMBINE गट ब गट क, तलाठी, पोलीस भरती

एकच ॲप – अनलिमिटेड अभ्यासक्रम, अनलिमिटेड सराव!

संपूर्ण नोट्स +
अनलिमिटेड TEST सिरीज

टॉपिकनुसार नोट्स + PYQ

प्रत्येक विषयाच्या टॉपिकनुसार नोट्स + टॉपिकचे

100 PYQ प्रत्येक विषय

LIVE + कोणत्याही वेळेत टेस्ट सिरीज

टॉपिकनुसार, प्रत्येक टॉपिकचे 25 प्रश्नांचे

50 संच ऑल महाराष्ट्र रँकिंग

मिनी मॉक टेस्ट

संपूर्ण विषय किंवा कोणतेही दोन विषय
• 25 प्रश्न

200 टेस्ट विश्लेषणासहित

फुल मॉक टेस्ट

संपूर्ण पेपर स्वरूपात

200 टेस्ट विश्लेषणासहित

दिवाळी ऑफर

₹499 / एक वर्ष

किंवा

₹99 प्रति महिना

आत्ताच डाउनलोड करा

JOIN NOW • MPSCKEEDA APP

Google Play Store वर उपलब्ध • या पानावर कुठेही टॅप करा

* राजर्षी छत्रपती शाहू महाराज *

राजर्षी छत्रपती शाहू महाराज — परिचय

राजर्षी छत्रपती शाहू महाराज

मुद्दा	माहिती
मूळ नाव	यशवंतराव जयसिंगराव घाटगे
जन्म	२६ जून १८७४ — कागलचे घाटगे घराणे (जन्मस्थळ — लक्ष्मीविलास पॅलेस, कसबा बावडा, कोल्हापूर)
आई-वडील	राधाबाई व जयसिंगराव (आबासाहेब) घाटगे
दत्तक	१७ मार्च १८८४ — चौथ्या शिवाजींच्या पत्नी आनंदीबाई
राज्यारोहण	२ एप्रिल १८९४ — करवीर (कोल्हापूर) संस्थान
पत्नी	लक्ष्मीबाई (बडोद्याचे गुणाजीराव खानविलकर यांच्या कन्या) — विवाह १८९१
उपाधी	राजर्षी — कानपूर, १९१९
निधन	६ मे १९२२, मुंबई

एका वाक्यात ओळख

- करवीर संस्थानचे प्रागतिक राज्यकर्ते — आरक्षणाचे जनक, सक्तीच्या मोफत प्राथमिक शिक्षणाचे प्रवर्तक व बहुजनांचे उद्धारक.
- महात्मा फुल्यांच्या सत्यशोधक विचारांना **राजाश्रय** देऊन ब्राह्मणेतर चळवळीचे नेतृत्व.
- अस्पृश्यता निवारण, जातिभेद निर्मूलन, स्त्री-मुक्ती यांसाठी **कायदे करणारा** राजा; डॉ. आंबेडकरांचे प्रारंभीचे पाठीराखे.

कार्यक्षेत्रे — एका नजरेत

क्षेत्र	प्रमुख कार्य
प्रशासन	२६ जुलै १९०२ — ५०% आरक्षण; पगारी तलाठी; बहुजनांना अधिकारपदे
शिक्षण	१९१७ — सक्तीचे मोफत प्राथमिक शिक्षण; सुमारे २० वसतिगृहे
धर्मसुधारणा	वेदोक्त प्रकरण; क्षात्रजगद्गुरू; ब्राह्मणेतर पुरोहित
अस्पृश्यता निवारण	सार्वजनिक ठिकाणी भेदभाव बंदी; महार वतन खालसा; आंबेडकरांना पाठबळ
स्त्री-सुधारणा	विधवा पुनर्विवाह, घटस्फोट, देवदासी प्रतिबंध कायदे
अर्थकारण	शाहूपुरी, शाहू मिल, राधानगरी धरण, सहकार

लक्षात ठेवा: शाहूंना "**लोकराजा**" व "**सामाजिक लोकशाहीचे आद्य प्रवर्तक**" असेही गौरवाने संबोधले जाते.

* राजर्षी छत्रपती शाहू महाराज *

बालपण, दत्तक विधान व शिक्षण

- कागलचे जहागीरदार **जयसिंगराव (आबासाहेब) घाटगे** हे वडील; आई **राधाबाई** (मुधोळच्या घोरपडे घराण्यातील) — यशवंतराव तीन वर्षांचे असताना आईचे निधन.
- कोल्हापूरचे **चौथे शिवाजी** यांचे अकाली निधन; त्यांच्या पत्नी **आनंदीबाई** यांनी १७ मार्च १८८४ रोजी दहा वर्षांच्या यशवंतरावांना दत्तक घेतले — नाव **शाहू छत्रपती**.
- दत्तक काळात व अल्पवयात संस्थानचा कारभार ब्रिटिश सरकारनियुक्त प्रतिनिधी मंडळाकडे.

शिक्षण

काळ	ठिकाण / गुरू	शिकलेले विषय
१८८६–१८८९	राजकुमार कॉलेज, राजकोट — प्राचार्य मॅकनॉटन	राजपुत्रांसाठीचे शिक्षण
१८८९–१८९३	धारवाड — **सर स्टुअर्ट मिटफोर्ड फ्रेजर** (ICS)	इंग्रजी, इतिहास, राज्यशास्त्र, प्रशासन
१८९३	स्थानिक शिक्षक **रघुनाथराव व्यंकाजी सबनीस**	संस्कृत, मराठी, संस्थानचा कारभार
१८९१–९२	फ्रेजर यांच्यासह दक्षिण व उत्तर भारत दौरे	देशाची प्रत्यक्ष ओळख

विवाह व राज्यारोहण

- **१ एप्रिल १८९१** — बडोद्याचे गुणाजीराव खानविलकर यांच्या कन्या **लक्ष्मीबाई** यांच्याशी विवाह.
- २ एप्रिल १८९४ — वयाच्या २० व्या वर्षी मुंबईचे गव्हर्नर **लॉर्ड हॅरिस** यांच्या हस्ते राज्यकारभाराची सूत्रे; पहिल्याच जाहीरनाम्यात प्रजाहिताची ग्वाही.
- **१८९७–९८** — दुष्काळ व प्लेग; तरुण राजाने धैर्याने मदतकार्य केले.
- **१९०२** — सातव्या एडवर्डच्या राज्यारोहणासाठी इंग्लंड-युरोप दौरा; भौतिक प्रगतीचा प्रभाव.

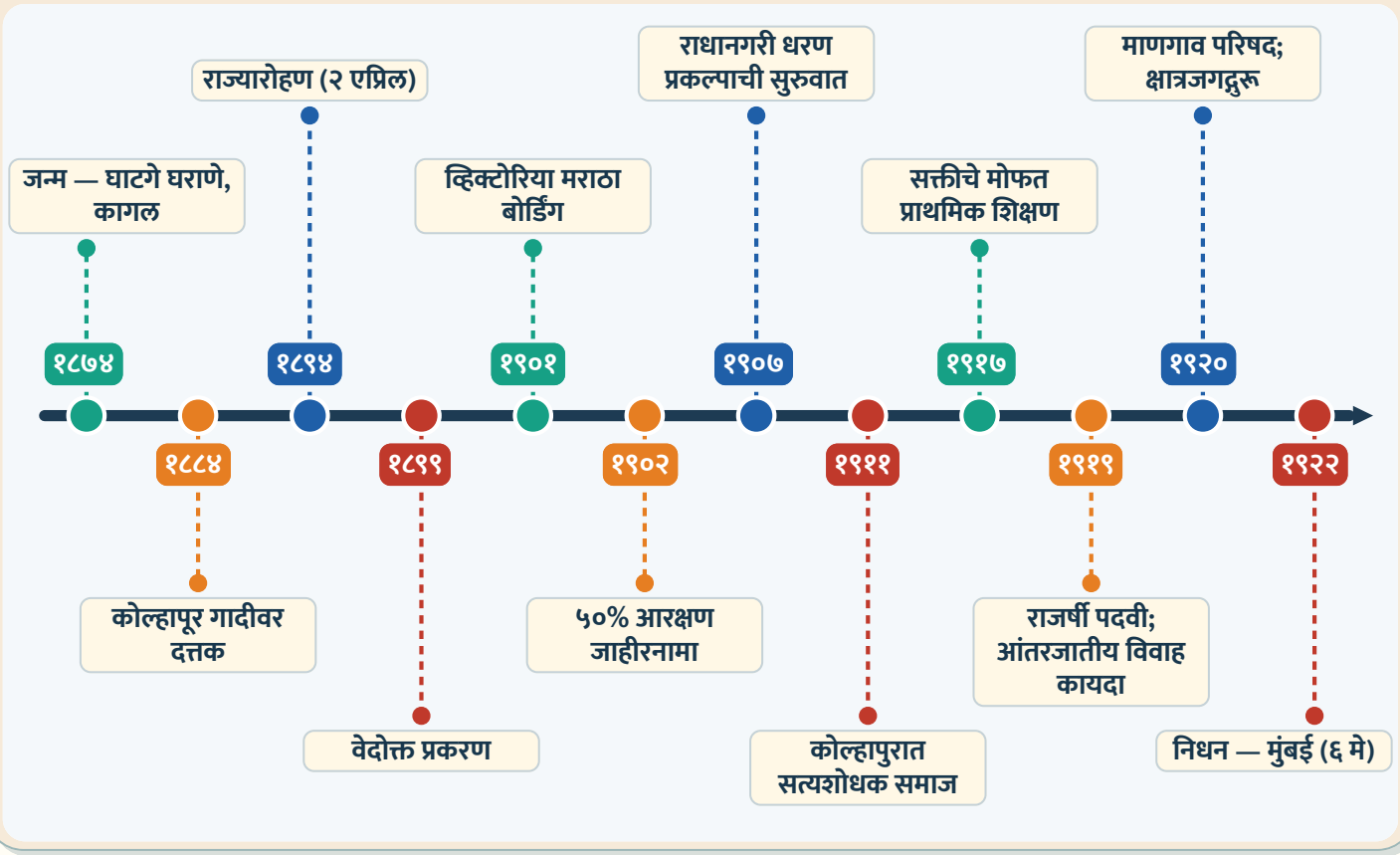
करवीर संस्थानची पार्श्वभूमी

- करवीर (कोल्हापूर) गादीची स्थापना — छत्रपती शिवाजी महाराजांच्या स्नुषा **महाराणी ताराबाई** यांनी (१७१०).
- शाहू महाराज हे शिवछत्रपतींच्या घराण्याचे वारस म्हणून "**छत्रपती**" — ब्रिटिश सत्तेखालील मांडलिक संस्थान.
- संस्थानात बहुसंख्य शेतकरी व कारागीर; पण प्रशासन, शिक्षण व धर्मकार्यात मोजक्या वर्गांचे वर्चस्व — हीच शाहूंच्या सुधारणांची पार्श्वभूमी.

लक्षात ठेवा: तरुणपणी शाहूंनी घोड्यावरून संस्थानभर फिरून प्रजेची स्थिती प्रत्यक्ष पाहिली — म्हणून त्यांची धोरणे लोकाभिमुख ठरली.

* राजर्षी छत्रपती शाहू महाराज *

जीवनपट — कालरेषा

महत्त्वाच्या घटना — १८७४ ते १९०६

वर्ष / दिनांक	घटना
२६ जून १८७४	जन्म — यशवंतराव घाटगे
१७ मार्च १८८४	कोल्हापूर गादीवर दत्तक
१ एप्रिल १८९१	लक्ष्मीबाई खानविलकर यांच्याशी विवाह
२ एप्रिल १८९४	राज्यारोहण
१८९५	**शाहूपुरी** गुळाची बाजारपेठ
१८९६	सर्व जातींसाठी एकत्र वसतिगृह (प्रयोग)
१८९९	वेदोक्त प्रकरण
१९०१	व्हिक्टोरिया मराठा बोर्डिंग
२६ जुलै १९०२	५०% आरक्षणाचा जाहीरनामा
१९०६	शाहू छत्रपती स्पिनिंग अँड वीव्हिंग मिल

* राजर्षी छत्रपती शाहू महाराज *

महत्त्वाच्या घटना — १९०७ ते १९२२

वर्ष / दिनांक	घटना
१९०७	**राधानगरी धरण** प्रकल्पाची सुरुवात (पायाभरणी १९०९)
१९०८	मिस क्लार्क होस्टेल — अस्पृश्य विद्यार्थ्यांसाठी
११ जानेवारी १९११	कोल्हापुरात सत्यशोधक समाजाची शाखा
१९१२	पाटील शाळा; खासबाग कुस्ती मैदान
१९१६	निपाणी — **डेक्कन रयत असोसिएशन**
१९१७	सक्तीचे मोफत प्राथमिक शिक्षण; **विधवा पुनर्विवाह कायदा**
१९१८	कुलकर्णी वतन रद्द — पगारी तलाठी; महार वतन खालसा; बलुतेदारी बंद; आर्य समाज शाखा
१९१९	राजर्षी पदवी (कानपूर); **आंतरजातीय विवाह कायदा**
३१ जानेवारी १९२०	डॉ. आंबेडकरांच्या **मूकनायक** ला आर्थिक साहाय्य
२१–२२ मार्च १९२०	माणगाव परिषद
३० मे–१ जून १९२०	नागपूर — अखिल भारतीय बहिष्कृत परिषदेचे अध्यक्ष
१९२०	**क्षात्रजगद्गुरू** पद; देवदासी (जोगिणी) प्रतिबंधक कायदा
६ मे १९२२	निधन — मुंबई

कुटुंब

व्यक्ती	माहिती
राजाराम (तिसरे)	ज्येष्ठ पुत्र — शाहूंनंतर कोल्हापूरचे छत्रपती
शिवाजी	द्वितीय पुत्र — १९१८ मध्ये अपघाती निधन
राधाबाई (अक्कासाहेब)	कन्या — देवासच्या महाराणी
आऊबाई	कन्या

राजवाडे व स्मारके

- **लक्ष्मीविलास पॅलेस**, कसबा बावडा — जन्मस्थळ; आज शाहू जन्मस्थळ स्मारक.
- **न्यू पॅलेस**, कोल्हापूर — शाहू छत्रपती संग्रहालय.
- **शाहू समाधी स्मारक** — नर्सरी बाग, कोल्हापूर.

* राजर्षी छत्रपती शाहू महाराज *

आरक्षणाचा जाहीरनामा — २६ जुलै १९०२

मुद्दा	माहिती
दिनांक	२६ जुलै १९०२
प्रसिद्धी	**करवीर सरकार गॅझेट**
तरतूद	संस्थानातील शासकीय नोकऱ्यांपैकी ५०% जागा मागासलेल्या वर्गांसाठी राखीव
लाभार्थी	ब्राह्मण, प्रभू, शेणवी, पारशी व इतर पुढारलेले वर्ग सोडून इतर सर्व
शाहू त्या वेळी	सातव्या एडवर्डच्या राज्यारोहणासाठी **इंग्लंड दौऱ्यावर**
महत्त्व	भारतातील पहिले आरक्षण धोरण — राखीव जागा अमलात आणणारे पहिले राज्यकर्ते

लक्षात ठेवा: शिक्षण घेऊनही नोकरी मिळत नसल्याने मागास वर्गात शिक्षणाविषयी उदासीनता होती; ती दूर करण्यासाठी **शिक्षण + नोकरीतील संधी** हे सूत्र शाहूंनी वापरले.

आरक्षणामागील भूमिका

- प्रशासनात एकाच वर्गाची मक्तेदारी होती — १८९४ मध्ये संस्थानातील ७१ मोठ्या अधिकाऱ्यांपैकी बहुतेक ब्राह्मण, अशी नोंद आढळते.
- "**शर्यतीत धावणाऱ्या घोड्यांपैकी दुबळ्या घोड्याला पुढे सुरुवात द्यावी**" — सामाजिक न्यायाची शाहूंची भूमिका (प्रसिद्ध दृष्टांत).
- भास्करराव जाधव, दाजीराव विचारे, आ. ब. लठ्ठे यांसारख्या बहुजन समाजातील गुणी व्यक्तींना अधिकारपदे.
- अस्पृश्यांनाही तलाठी, माहूत, पोलीस, मोटारचालक अशा नोकऱ्या दिल्या.

आजचा संदर्भ

- **२६ जून** — शाहू जयंती महाराष्ट्रात "सामाजिक न्याय दिन" म्हणून साजरी (२००६ पासून).
- शाहूंचे आरक्षण धोरण पुढे संविधानातील सामाजिक न्यायाच्या तरतुदींचे प्रेरणास्थान मानले जाते.

सामाजिक न्यायाचे सूत्र

प्रश्न	शाहूंचे उत्तर
मागासलेपणाचे कारण?	शिक्षण व संधींचा अभाव
उपाय?	मोफत शिक्षण + वसतिगृहे + नोकरीत राखीव जागा

* राजर्षी छत्रपती शाहू महाराज *

सक्तीचे मोफत प्राथमिक शिक्षण (१९१७)

मुद्दा	माहिती
जाहीरनामा / कायदा	१९१७ — जुलैमध्ये जाहीरनामा, सप्टेंबरमध्ये सक्तीच्या शिक्षणाचा कायदा
सक्ती	मुलांना शाळेत न पाठवणाऱ्या पालकांना **दरमहा १ रुपया दंड**
खर्च	दरवर्षी सुमारे **१ लाख रुपये** — दरबार खजिना ८० हजार + देवस्थान निधी २० हजार
शाळा कुठे?	५००–१००० लोकसंख्येच्या प्रत्येक गावात; चावडी, देवळे, धर्मशाळांमध्ये वर्ग
परिणाम	१९२१–२२ पर्यंत सुमारे **४२० शाळा** व २२ हजारांहून अधिक विद्यार्थी

लक्षात ठेवा: त्या काळी संपूर्ण मुंबई इलाख्याचीही प्राथमिक शिक्षणावरील तरतूद एवढी नव्हती — लहान संस्थानचा अपूर्व प्रयोग.

इतर शैक्षणिक उपक्रम

उपक्रम	वर्ष	उद्देश
पाटील शाळा	१९१२	गावपाटलांना प्रशासनाचे प्रशिक्षण
तलाठी शाळा	१९१८	पगारी तलाठ्यांचे प्रशिक्षण
श्री शिवाजी वैदिक विद्यालय	१९२०	ब्राह्मणेतर पुरोहित तयार करणे
राजाराम कॉलेज	—	उच्च शिक्षण; १९१८ मध्ये आर्य समाजाकडे
किंग एडवर्ड ॲग्रिकल्चरल इन्स्टिट्यूट	१९१२	शास्त्रशुद्ध शेतीचे शिक्षण
शिष्यवृत्त्या, नादारी	१९११ पासून	गरीब व मागास विद्यार्थ्यांना मदत

शिक्षणविषयक विचार

- "बहुजन समाज शिकून शहाणा झाल्याशिवाय दारिद्र्य, अज्ञान व अंधश्रद्धा नष्ट होणार नाहीत" — म्हणून **प्राथमिक शिक्षणाला** सर्वोच्च प्राधान्य.
- सवर्ण व अस्पृश्यांच्या **वेगळ्या शाळा भरवण्याची पद्धत १९१९ मध्ये बंद** केली.

शिक्षण प्रसाराची आकडेवारी

वर्ष	शाळा	विद्यार्थी (सुमारे)
१९१७–१८	२७	१,२९६
१९२१–२२	४२०	२२,००७

* राजर्षी छत्रपती शाहू महाराज *

वसतिगृहांची चळवळ

वसतिगृह	वर्ष	कोणासाठी
सर्व जातींचे एकत्र वसतिगृह	१८९६	पहिला प्रयोग — यशस्वी न झाल्याने जातवार वसतिगृहे
व्हिक्टोरिया मराठा बोर्डिंग	१९०१	मराठा (पण इतर जातींचे विद्यार्थीही)
दिगंबर जैन बोर्डिंग	१९०१	जैन
वीरशैव लिंगायत वसतिगृह	१९०६	लिंगायत
मुस्लिम बोर्डिंग	१९०६	मुस्लिम
मिस क्लार्क होस्टेल	१९०८	**अस्पृश्य** विद्यार्थी
दैवज्ञ बोर्डिंग; नामदेव बोर्डिंग	१९०८	सोनार; शिंपी
पांचाळ ब्राह्मण वसतिगृह	१९१२	पांचाळ
इंडियन ख्रिश्चन होस्टेल	१९१५	ख्रिश्चन
आर्य समाज गुरुकुल; वैश्य बोर्डिंग	१९१८	—
ढोर-चांभार बोर्डिंग	१९१९	ढोर-चांभार
नाभिक विद्यार्थी वसतिगृह	१९२१	नाभिक

लक्षात ठेवा: कोल्हापुरात सुमारे **२० वसतिगृहे**; शिवाय नाशिक, पुणे, अहमदनगर, नागपूर येथील वसतिगृहांना मदत — म्हणून शाहूंना "**वसतिगृहांचे जनक**" म्हटले जाते.

वसतिगृहांचे वैशिष्ट्य

- जागा, इमारत, अनुदान संस्थानातर्फे; जेवण-राहणे मोफत किंवा अल्प दरात.
- शिक्षण वाढले की जातवार वसतिगृहांची गरज संपेल — असा शाहूंचा दूरदर्शी विचार.
- नाशिकचे **उदाजी मराठा वसतिगृह**, नागपूरचे **चोखामेळा वसतिगृह** (१९२०) यांनाही प्रेरणा व मदत.

वसतिगृहे — लक्षात ठेवण्याची युक्ती

क्रम	वसतिगृह
पहिले जातवार	व्हिक्टोरिया मराठा बोर्डिंग (१९०१)
अस्पृश्यांसाठी	मिस क्लार्क होस्टेल (१९०८)
शेवटच्या टप्प्यात	नाभिक विद्यार्थी वसतिगृह (१९२१)

* राजर्षी छत्रपती शाहू महाराज *

वेदोक्त प्रकरण (१८९९)

मुद्दा	माहिती
काळ	१८९९ — कार्तिक महिना
ठिकाण	**पंचगंगा नदी**, कोल्हापूर — स्नानाच्या वेळी
प्रसंग	राजोपाध्ये-नारायण भटजी **पुराणोक्त** मंत्र म्हणत असल्याचे **राजारामशास्त्री भागवत** यांनी लक्षात आणून दिले
भटजींचे उत्तर	"शूद्रांना पुराणोक्त मंत्रच सांगावे लागतात" — शाहूंचे क्षत्रियत्व नाकारले
शाहूंची कारवाई	वेदोक्ताचा अधिकार नाकारणाऱ्या **राजोपाध्ये व शंकराचार्यांची वतने जप्त**
विरोध	लो. टिळकांनी ब्रह्मवर्गाची बाजू घेतली; प्रकरण व्हाइसरॉयपर्यंत
निकाल	शेवटी शाहूंची सरशी; कोल्हापुरातील ब्रह्मवर्गाने समेट केला

लक्षात ठेवा: वेदोक्त प्रकरणामुळेच शाहू **सत्यशोधक विचारसरणीकडे** आकृष्ट झाले — भिक्षुकशाहीला शह देणे हे ध्येय बनले.

क्षात्रजगद्गुरू पद (१९२०)

- मराठ्यांसाठी स्वतंत्र धार्मिक पीठ — क्षात्रजगद्गुरू पद निर्माण केले.
- या पदावर उच्चशिक्षित तरुण **सदाशिवराव लक्ष्मणराव पाटील (बेनाडीकर)** यांची नेमणूक.
- **पाटगाव** येथील मौनी महाराजांच्या मठ परंपरेचे पुनरुज्जीवन — धार्मिक क्षेत्रातील अभिनव प्रयोग.
- ब्राह्मणेतर पुरोहित तयार करण्यासाठी **श्री शिवाजी वैदिक विद्यालय**.

आर्य समाज व थिऑसॉफी

- **१९१८** — कोल्हापुरात आर्य समाजाची शाखा; शाहूंनी स्वतःला "आर्यसमाजी" घोषित केले.
- राजाराम कॉलेज आर्य समाजाकडे चालवण्यासाठी दिले; आर्य समाज गुरुकुलाची स्थापना.

वेदोक्त प्रकरणाचे परिणाम

- भिक्षुकशाहीविरुद्ध संस्थानातील बहुजन समाज संघटित झाला.
- धार्मिक विधी स्वतंत्रपणे करण्यासाठी ब्राह्मणेतर पुरोहित वर्ग निर्माण झाला.
- टिळक-शाहू संघर्षामुळे ब्राह्मणेतर चळवळीला राजकीय धार आली.

* राजर्षी छत्रपती शाहू महाराज *

सत्यशोधक व ब्राह्मणेतर चळवळ

वर्ष	घटना
११ जानेवारी १९११	कोल्हापुरात **सत्यशोधक समाजाची शाखा** — भास्करराव जाधव अध्यक्ष
१९१३	कोल्हापुरात सत्यशोधक समाजाची शाळा
१९१६	निपाणी — **डेक्कन रयत असोसिएशन** (ब्राह्मणेतरांचे राजकीय हक्क)
१९१७	**खामगाव** मराठा परिषदेचे अध्यक्ष
१९१९	कानपूर — कुर्मी क्षत्रिय महासभेत "राजर्षी" पदवी
१९२०	ब्राह्मणेतर सामाजिक परिषदेचे अध्यक्षपद
१९२२	दिल्ली — अखिल भारतीय अस्पृश्यता निवारण परिषदेचे अध्यक्ष

लक्षात ठेवा: शाहूंनी उघडपणे सत्यशोधक समाजाचे अनुयायित्व स्वीकारले नसले तरी त्यांच्या प्रोत्साहनामुळे **सत्यशोधक समाजाचे पुनरुज्जीवन** झाले.

चळवळीतील सहकारी

व्यक्ती	योगदान
भास्करराव जाधव	संस्थानातील अधिकारी; सत्यशोधक नेते
आण्णासाहेब (आ. ब.) लठ्ठे	शाहूंचे चरित्रकार (Memoirs, १९२४); ब्राह्मणेतर नेते
दाजीराव विचारे	संस्थानातील अधिकारी
कृष्णाजी अर्जुन केळूसकर	फुल्यांचे अनुयायी; शिवचरित्रकार
दामोदर सावळाराम यंदे	फुल्यांचे अनुयायी; प्रकाशक
श्रीपतराव शिंदे	ब्राह्मणेतर पत्रकार

सत्यशोधक जलसे

- ग्रामीण भागात **जलसे** (लोकनाट्य, गाणी) यांतून सत्यशोधक विचारांचा प्रसार — शाहूंचे आर्थिक पाठबळ.
- पुरोहितांविना विवाह व धार्मिक विधी यांना प्रोत्साहन.

ब्राह्मणेतर चळवळीचा विस्तार

- मद्रासमधील **जस्टिस पार्टी** व महाराष्ट्रातील ब्राह्मणेतर पक्षाला पाठबळ.

* राजर्षी छत्रपती शाहू महाराज *

अस्पृश्यता निवारण

- संस्थानातील **शाळा, पाणवठे, विहिरी, दवाखाने, कचेऱ्या** या सार्वजनिक ठिकाणी अस्पृश्यता पाळण्यास कायद्याने बंदी — अनेक वटहुकूम (१९१८–१९).
- अस्पृश्यांना सरकारी नोकऱ्या — तलाठी, माहूत, हूलस्वार, पोलीस, स्वतःचे मोटारचालक.
- गुन्हेगार ठरवलेल्या जातींची "हजेरी" पद्धत बंद; फासेपारधी, कोरवी यांसारख्या भटक्या-विमुक्त जातींना संरक्षक म्हणून नेमले.
- **गंगाराम कांबळे** या अस्पृश्य व्यक्तीला चहाचे दुकान काढून देऊन स्वतः तेथे चहा घेतला — कृतीतून समतेचा संदेश.

वतन, बलुतेदारी व वेठबिगारी

सुधारणा	वर्ष	परिणाम
कुलकर्णी वतन रद्द	२५ जून १९१८	पगारी **तलाठी** नेमले; गावकारभारातील मक्तेदारी संपली
महार वतन खालसा	१९१८	जमिनी रयतवारीने महारांच्या नावे; **वेठबिगारीतून** मुक्तता
बलुतेदारी पद्धत बंद	१९१८	बलुतेदारांना सर्व उद्योगधंदे खुले; पुढे १९१९ मध्ये सक्तीविरुद्ध दंडाची तरतूद
तलाठी पद कायम	२९ जुलै १९१८	प्रशासनात सर्व जातींना संधी

लक्षात ठेवा: वेठबिगारी म्हणजे मोबदल्याशिवाय सक्तीने करून घेतलेले काम; **बलुतेदारी** म्हणजे गावासाठी परंपरागत सेवा देऊन धान्य-रूपात मोबदला घेण्याची जातिनिष्ठ व्यवस्था.

अस्पृश्यता निवारणाचे प्रसंग

प्रसंग	संदेश
अस्पृश्य विद्यार्थ्यांसाठी स्वतंत्र वसतिगृह (मिस क्लार्क)	शिक्षणाचा हक्क
अस्पृश्यांसोबत एका पंक्तीत भोजन	सामाजिक समता
शिपाई, माहूत, चालक म्हणून नोकऱ्या	सन्मानाने रोजगार
भटक्या-विमुक्त जातींना संरक्षणाची कामे	विश्वास व पुनर्वसन

लक्षात ठेवा: शाहूंची भूमिका — **कायदा + कृती**: फक्त आदेश न काढता स्वतःच्या वर्तनातून समतेचा आदर्श घालून दिला.

लक्षात ठेवा: १९२० च्या माणगाव परिषदेत शाहू अस्पृश्य बांधवांसोबत भोजनास बसले — हा प्रसंग विशेष गाजला.

लक्षात ठेवा: अस्पृश्यांना समानतेने न वागवणाऱ्या अधिकाऱ्यांनी **राजीनामा द्यावा**, असा कडक आदेश (१९१९).

लक्षात ठेवा: शाहूंच्या कार्यामुळे कोल्हापूर संस्थान हे अस्पृश्यता निवारणाची **प्रयोगशाळा** ठरले.

* राजर्षी छत्रपती शाहू महाराज *

सामाजिक कायदे

कायदा	वर्ष	आशय
विधवा पुनर्विवाह कायदा	१९१७	विधवांच्या पुनर्विवाहाला कायदेशीर मान्यता
आंतरजातीय व आंतरधर्मीय विवाह कायदा	१९१९	जात-धर्माबाहेरील विवाहांना कायदेशीर संरक्षण
स्त्रियांवरील क्रूरतेस प्रतिबंध	१९१९	स्त्रियांना क्रूर वागणूक देणे गुन्हा
घटस्फोट कायदा	१९१९–२०	विशिष्ट परिस्थितीत स्त्रियांना घटस्फोटाचा अधिकार
देवदासी / जोगिणी प्रतिबंधक कायदा	१९२०	मुली देवाला वाहण्यास बंदी; अशा मुलांना वारसा हक्क
अस्पृश्यता प्रतिबंधक वटहुकूम	१९१८–१९	सार्वजनिक ठिकाणी भेदभावास बंदी

लक्षात ठेवा: हे कायदे ब्रिटिश भारतातील तत्सम कायद्यांच्या कितीतरी आधी — कोल्हापूर संस्थान सामाजिक कायद्यांत अग्रेसर.

स्त्रीविषयक दृष्टिकोन

- मुलींच्या शिक्षणासाठी शाळा व शिष्यवृत्त्या; स्त्री-शिक्षिकांना प्रोत्साहन.
- घाटगे घराण्यातील कन्येचा इंदूरच्या **होळकर** (धनगर) घराण्यात विवाह ठरवून आंतरजातीय विवाहाचा आदर्श घालून दिला.
- स्त्रियांची धार्मिक नावाखाली होणारी पिळवणूक (देवदासी) थांबवणे — मानवी प्रतिष्ठेचा आग्रह.

शेतकऱ्यांसाठी

- १८९६–९७ च्या दुष्काळात **स्वस्त धान्य दुकाने**, दुष्काळी कामे व गुरांसाठी छावण्या.
- सहकारी संस्था, कर्जपुरवठा व आधुनिक अवजारांसाठी मदत.

कायद्यांचे महत्त्व

मुद्दा	स्पष्टीकरण
अग्रणी	ब्रिटिश भारतात तत्सम कायदे खूप उशिरा (उदा. विशेष विवाह कायदा १९५४)
व्याप्ती	स्त्री, अस्पृश्य, भटके — सर्व दुर्बल घटक
अंमलबजावणी	उल्लंघन केल्यास दंड व शिक्षेची तरतूद
प्रेरणा	फुले-सत्यशोधक विचार व मानवी समता

लक्षात ठेवा: विशेष विवाह कायदा (१९५४) व हिंदू विवाह कायदा (१९५५) यांच्या कित्येक दशके आधी शाहूंनी हे अधिकार दिले.

* राजर्षी छत्रपती शाहू महाराज *

आर्थिक विकास

उपक्रम	वर्ष	माहिती
शाहूपुरी बाजारपेठ	१८९५	गुळाची मोठी बाजारपेठ — व्यापारी पेठ वसवली
शाहू छत्रपती स्पिनिंग अँड वीव्हिंग मिल	१९०६	रोजगार; स्वस्त कापड
राधानगरी धरण	१९०७ (पायाभरणी १९०९)	**भोगावती नदी**वर; सिंचन व वीज — शाहूंच्या निधनानंतर पूर्ण
किंग एडवर्ड ॲग्रिकल्चरल इन्स्टिट्यूट	१९१२	शेती संशोधन व शिक्षण
सहकारी संस्था	१९१३ पासून	शेतकरी-कारागिरांना सावकारीपासून मुक्ती

कला व क्रीडा आश्रय

क्षेत्र	योगदान
कुस्ती	**खासबाग मैदान** (सुमारे १९१२); शेकडो तालमी; देशभरातील मल्लांना आश्रय
संगीत	करवीर गायन समाज, देवल क्लब यांना आश्रय; उस्ताद **अल्लादिया खाँ** दरबारी गायक
नाटक	पॅलेस थिएटर (आजचे केशवराव भोसले नाट्यगृह)
चित्र-शिल्प	कलावंतांना आश्रय — दत्तोबा पोवार, दत्तोबा दळवी आदी
इतर	साठमारी, शिकार, घोडेस्वारी यांची आवड

लक्षात ठेवा: कोल्हापूरला "**कुस्तीची पंढरी**" ही ओळख मिळण्यात शाहूंच्या आश्रयाचा मोठा वाटा.

सहकार व शेती

- कोल्हापुरात **सहकारी बँका व पतसंस्था** — १९१३ पासून.
- शेतकऱ्यांसाठी नवी पिके (चहा, कॉफी इ.) व सुधारित अवजारांचे प्रयोग.
- गुळाच्या व्यापारामुळे कोल्हापूर गूळ देशभर प्रसिद्ध.

राधानगरी — दूरदृष्टी

- भोगावती नदीवरील धरणामुळे सिंचन व जलविद्युत — कोल्हापूर जिल्ह्याच्या समृद्धीचा पाया.
- धरण शाहूंच्या निधनानंतर (राजाराम महाराजांच्या काळात) पूर्ण झाले.

* राजर्षी छत्रपती शाहू महाराज *

शाहू महाराज व डॉ. आंबेडकर

प्रसंग	माहिती
पहिली भेट	**१९१९** — मुंबईत (दत्तोबा पोवार यांच्या माध्यमातून); शाहू स्वतः परळच्या चाळीत गेले
मूकनायक	३१ जानेवारी १९२० — पाक्षिकासाठी **२५०० रुपयांची** मदत
माणगाव परिषद	२१–२२ मार्च १९२०, माणगाव (ता. कागल) — अध्यक्ष डॉ. आंबेडकर; शाहू प्रमुख पाहुणे
शाहूंचे उद्गार	"तुम्हाला तुमचा खरा पुढारी मिळाला आहे" — आंबेडकरांचा भावी नेता म्हणून गौरव
नागपूर परिषद	**३० मे–१ जून १९२०** — अखिल भारतीय बहिष्कृत परिषद; अध्यक्ष शाहू
उच्च शिक्षण	आंबेडकरांच्या इंग्लंडमधील शिक्षणासाठी अर्थसाहाय्य

उपाध्या व सन्मान

सन्मान	वर्ष / कोणी
राजर्षी	१९१९ — कुर्मी क्षत्रिय महासभा, कानपूर
LL.D. (मानद)	केंब्रिज विद्यापीठ — १९०२
GCSI / GCVO / GCIE	१८९५ / १९०३ / १९११ — ब्रिटिश सरकार
संसद भवनातील पुतळा	१७ फेब्रुवारी २००९ — राष्ट्रपती प्रतिभा पाटील
टपाल तिकीट	१९७९
सामाजिक न्याय दिन	२६ जून — महाराष्ट्र (२००६ पासून)

इतर गौरव

- कानपूर विद्यापीठाचे नाव — **छत्रपती शाहूजी महाराज विद्यापीठ**.
- कोल्हापुरातील **शाहू समाधी स्मारक**, शाहू जन्मस्थळ (लक्ष्मीविलास पॅलेस) स्मारक.

आंबेडकरांविषयी शाहूंची भावना

- "आंबेडकर हे केवळ अस्पृश्यांचेच नव्हे तर **संपूर्ण भारताचे पुढारी** होतील" — माणगाव परिषदेतील आशय.
- शाहूंच्या निधनाने "मी माझा मोठा आधार गमावला" अशी आंबेडकरांची भावना होती.

लक्षात ठेवा: माणगाव परिषदेनंतर सुरू झालेला शाहू-आंबेडकर स्नेह शाहूंच्या निधनापर्यंत (**१९२२**) अखंड टिकला.

* राजर्षी छत्रपती शाहू महाराज *

MPSC साठी महत्त्वाचे मुद्दे

- जन्म २६ जून १८७४; दत्तक **१७ मार्च १८८४**; राज्यारोहण २ एप्रिल १८९४; निधन ६ मे १९२२, मुंबई.
- शिक्षण — **राजकोट** (राजकुमार कॉलेज) व **धारवाड** (सर फ्रेजर).
- **१८९९** वेदोक्त; **१९०१** व्हिक्टोरिया मराठा बोर्डिंग; **२६ जुलै १९०२** — ५०% आरक्षण.
- **१९११** सत्यशोधक शाखा; **१९१६** डेक्कन रयत असोसिएशन; **१९१७** सक्तीचे शिक्षण व विधवा पुनर्विवाह.
- **१९१८** वतने, बलुतेदारी, वेठबिगारी; **१९१९** आंतरजातीय विवाह कायदा, राजर्षी पदवी.
- **१९२०** — मूकनायक, माणगाव, नागपूर परिषद, क्षात्रजगद्गुरू, देवदासी कायदा.

गोंधळ टाळा

चुकीचा समज	अचूक तथ्य
राजर्षी पदवी कोल्हापुरात मिळाली	**कानपूर** — कुर्मी क्षत्रिय महासभा (१९१९)
माणगाव परिषदेचे अध्यक्ष शाहू	अध्यक्ष **डॉ. आंबेडकर**; नागपूर परिषदेचे अध्यक्ष शाहू
आरक्षण जाहीरनामा १९१७	**२६ जुलै १९०२**; १९१७ — सक्तीचे शिक्षण
मिस क्लार्क होस्टेल — मराठ्यांसाठी	**अस्पृश्य** विद्यार्थ्यांसाठी; मराठ्यांसाठी — व्हिक्टोरिया मराठा बोर्डिंग
राधानगरी धरण — कृष्णा नदीवर	**भोगावती** नदीवर

वयाचे गणित

प्रसंग	वय
दत्तक (१८८४)	सुमारे १०
राज्यारोहण (१८९४)	सुमारे २०
आरक्षण (१९०२)	सुमारे २८
निधन (१९२२)	सुमारे ४७

लक्षात ठेवा: शॉर्टकट: **१८९९–१९०१–१९०२** (वेदोक्त–बोर्डिंग–आरक्षण) आणि **१९१७–१९१९–१९२०** (शिक्षण–विवाह कायदा–माणगाव).

स्मरणसूत्र

- **शि-व-आ: शि**क्षण (सक्ती, वसतिगृहे) — **व**तन व बलुतेदारी निर्मूलन — **आ**रक्षण.
- **"लोकराजा"** — सत्तेचा उपयोग समाजपरिवर्तनासाठी करणारा राजा.

* राजर्षी छत्रपती शाहू महाराज *

बहुपर्यायी प्रश्न

1. शाहू महाराजांचा जन्म कोणत्या वर्षी झाला?
अ) १८९४ ब) १८७४
क) १८६९ ड) १८८४

2. खालीलपैकी कोणते विधान/विधाने योग्य आहे/आहेत?
१) शाहूंचे जन्मवर्ष — १८७४.
२) विधवा पुनर्विवाह कायदा — १९१७.
अ) दोन्ही योग्य ब) फक्त २ योग्य
क) दोन्ही चुकीची ड) फक्त १ योग्य

3. शाहू महाराजांचे मूळ नाव काय होते?
अ) राजाराम ब) यशवंतराव
क) जयसिंगराव ड) शिवाजी

4. खालीलपैकी कोणते विधान/विधाने योग्य आहे/आहेत?
१) शाहूंचे मूळ नाव — यशवंतराव.
२) आंतरजातीय विवाह कायदा — १८९९.
अ) दोन्ही चुकीची ब) फक्त १ योग्य
क) फक्त २ योग्य ड) दोन्ही योग्य

5. शाहू महाराजांचा जन्म कोणत्या घराण्यात झाला?
अ) सावंतवाडीचे भोसले ब) बडोद्याचे गायकवाड
क) कागलचे घाटगे ड) मुधोळचे घोरपडे

6. खालीलपैकी कोणते विधान/विधाने योग्य आहे/आहेत?
१) शाहूंचे जन्मघराणे — बडोद्याचे गायकवाड.
२) देवदासी प्रतिबंधक कायदा — १९२०.
अ) दोन्ही चुकीची ब) फक्त २ योग्य
क) फक्त १ योग्य ड) दोन्ही योग्य

7. शाहू महाराजांना दत्तक कोणी घेतले?
अ) राधाबाई ब) जिजाबाई
क) लक्ष्मीबाई ड) आनंदीबाई

8. खालीलपैकी कोणते विधान/विधाने योग्य आहे/आहेत?
१) दत्तक घेणाऱ्या राणी — लक्ष्मीबाई.
२) शाहूपुरी बाजारपेठ — मीठ.
अ) दोन्ही चुकीची ब) दोन्ही योग्य
क) फक्त १ योग्य ड) फक्त २ योग्य

9. शाहू महाराज कोल्हापूर गादीवर कोणत्या वर्षी दत्तक गेले?
अ) १८९१ ब) १८८४
क) १८९४ ड) १८७४

10. खालीलपैकी कोणते विधान/विधाने योग्य आहे/आहेत?
१) दत्तक विधानाचे वर्ष — १८८४.
२) राधानगरी धरणाची नदी — भोगावती.
अ) फक्त १ योग्य ब) दोन्ही योग्य
क) दोन्ही चुकीची ड) फक्त २ योग्य

11. राजकोट येथे शाहू महाराजांनी कोणत्या संस्थेत शिक्षण घेतले?
अ) एल्फिन्स्टन कॉलेज ब) डेक्कन कॉलेज
क) राजकुमार कॉलेज ड) फर्ग्युसन कॉलेज

12. खालीलपैकी कोणते विधान/विधाने योग्य आहे/आहेत?
१) राजकोट येथील शिक्षणसंस्था — राजकुमार कॉलेज.
२) खासबाग मैदान — क्रिकेट.
अ) दोन्ही योग्य ब) फक्त १ योग्य
क) दोन्ही चुकीची ड) फक्त २ योग्य

13. धारवाड येथे शाहू महाराजांचे शिक्षक कोण होते?
अ) मिस क्लार्क ब) सर स्टुअर्ट फ्रेजर
क) लॉर्ड हॅरिस ड) न्या. रानडे

14. खालीलपैकी कोणते विधान/विधाने योग्य आहे/आहेत?
१) धारवाड येथील शिक्षक — मिस क्लार्क.
२) मूकनायकला शाहूंची मदत — २५०० रुपये.
अ) फक्त १ योग्य ब) दोन्ही चुकीची
क) दोन्ही योग्य ड) फक्त २ योग्य

15. शाहू महाराजांच्या पत्नीचे नाव काय?
अ) आनंदीबाई ब) अहल्याबाई
क) लक्ष्मीबाई ड) राधाबाई

16. खालीलपैकी कोणते विधान/विधाने योग्य आहे/आहेत?
१) शाहूंच्या पत्नी — आनंदीबाई.
२) मूकनायकचा पहिला अंक — २६ जुलै १९०२.
अ) दोन्ही चुकीची ब) फक्त १ योग्य
क) दोन्ही योग्य ड) फक्त २ योग्य

17. शाहू महाराजांचे राज्यारोहण कोणत्या वर्षी झाले?
अ) १८८४ ब) १८७४
क) १९०२ ड) १८९४

18. खालीलपैकी कोणते विधान/विधाने योग्य आहे/आहेत?
१) राज्यारोहणाचे वर्ष — १८९४.
२) माणगाव परिषदेचे अध्यक्ष — डॉ. आंबेडकर.
अ) फक्त २ योग्य ब) फक्त १ योग्य
क) दोन्ही योग्य ड) दोन्ही चुकीची

* राजर्षी छत्रपती शाहू महाराज *

बहुपर्यायी प्रश्न

19. शाहूंच्या राज्यारोहणप्रसंगी मुंबईचे गव्हर्नर कोण होते?
अ) लॉर्ड कर्झन ब) लॉर्ड हॅरिस
क) लॉर्ड मिंटो ड) लॉर्ड रिपन

20. खालीलपैकी कोणते विधान/विधाने योग्य आहे/आहेत?
१) राज्यारोहणप्रसंगी गव्हर्नर — लॉर्ड हॅरिस.
२) माणगाव परिषदेचा काळ — १७ मार्च १८८४.
अ) दोन्ही चुकीची ब) फक्त १ योग्य
क) दोन्ही योग्य ड) फक्त २ योग्य

21. आरक्षणाचा जाहीरनामा कोणत्या दिवशी प्रसिद्ध झाला?
अ) ६ मे १९२२ ब) २६ जुलै १९०२
क) २६ जून १८७४ ड) २ एप्रिल १८९४

22. खालीलपैकी कोणते विधान/विधाने योग्य आहे/आहेत?
१) आरक्षणाचा जाहीरनामा — ६ मे १९२२.
२) नागपूर बहिष्कृत परिषदेचे अध्यक्ष — शाहू महाराज.
अ) दोन्ही योग्य ब) फक्त १ योग्य
क) दोन्ही चुकीची ड) फक्त २ योग्य

23. १९०२ च्या जाहीरनाम्यात मागास वर्गांसाठी किती जागा राखीव ठेवल्या?
अ) ७५% ब) २५%
क) ३३% ड) ५०%

24. खालीलपैकी कोणते विधान/विधाने योग्य आहे/आहेत?
१) राखीव जागांचे प्रमाण — ७५%.
२) मानद एलएल.डी. — मुंबई विद्यापीठ.
अ) दोन्ही चुकीची ब) फक्त २ योग्य
क) फक्त १ योग्य ड) दोन्ही योग्य

25. वेदोक्त प्रकरण कोणत्या वर्षी घडले?
अ) १९१९ ब) १९११
क) १८९९ ड) १९०२

26. खालीलपैकी कोणते विधान/विधाने योग्य आहे/आहेत?
१) वेदोक्त प्रकरणाचे वर्ष — १८९९.
२) संसदेतील पुतळा — २००९.
अ) फक्त १ योग्य ब) दोन्ही चुकीची
क) दोन्ही योग्य ड) फक्त २ योग्य

27. वेदोक्त प्रकरणात ब्राह्मणांची बाजू कोणी घेतली?
अ) महात्मा फुले ब) भास्करराव जाधव
क) डॉ. आंबेडकर ड) लो. टिळक

28. खालीलपैकी कोणते विधान/विधाने योग्य आहे/आहेत?
१) वेदोक्त प्रकरणात ब्राह्मणांचे समर्थक — लो. टिळक.
२) सामाजिक न्याय दिन — ६ डिसेंबर.
अ) फक्त २ योग्य ब) दोन्ही योग्य
क) फक्त १ योग्य ड) दोन्ही चुकीची

29. व्हिक्टोरिया मराठा बोर्डिंग कोणत्या वर्षी सुरू झाले?
अ) १९०१ ब) १९०८
क) १८९६ ड) १९२०

30. खालीलपैकी कोणते विधान/विधाने योग्य आहे/आहेत?
१) व्हिक्टोरिया मराठा बोर्डिंग — १९२०.
२) शाहूंच्या निधनाची तारीख — ६ मे १९२२.
अ) फक्त १ योग्य ब) दोन्ही चुकीची
क) फक्त २ योग्य ड) दोन्ही योग्य

31. मिस क्लार्क होस्टेल कोणासाठी होते?
अ) जैन विद्यार्थी ब) मराठा विद्यार्थी
क) अस्पृश्य विद्यार्थी ड) मुस्लिम विद्यार्थी

32. खालीलपैकी कोणते विधान/विधाने योग्य आहे/आहेत?
१) मिस क्लार्क होस्टेल — मराठा विद्यार्थी.
२) शाहूंच्या निधनाचे ठिकाण — राजकोट.
अ) फक्त १ योग्य ब) दोन्ही चुकीची
क) दोन्ही योग्य ड) फक्त २ योग्य

33. कोल्हापूर संस्थानात सक्तीचे मोफत प्राथमिक शिक्षण केव्हा लागू झाले?
अ) १९०२ ब) १९११
क) १८९४ ड) १९१७

34. खालीलपैकी कोणते विधान/विधाने योग्य आहे/आहेत?
१) सक्तीचे मोफत प्राथमिक शिक्षण — १९१७.
२) वेदोक्त प्रकरणाची नदी — पंचगंगा.
अ) फक्त २ योग्य ब) फक्त १ योग्य
क) दोन्ही चुकीची ड) दोन्ही योग्य

35. मुलांना शाळेत न पाठवणाऱ्या पालकांना किती दंड होता?
अ) दरमहा १० रुपये ब) दरमहा १ रुपया
क) दरवर्षी १०० रुपये ड) दररोज १० रुपये

36. खालीलपैकी कोणते विधान/विधाने योग्य आहे/आहेत?
१) सक्तीच्या शिक्षणातील दंड — दरमहा १ रुपया.
२) वेदोक्त प्रकरण उघड करणारे — भास्करराव जाधव.
अ) दोन्ही चुकीची ब) फक्त १ योग्य
क) दोन्ही योग्य ड) फक्त २ योग्य

* राजर्षी छत्रपती शाहू महाराज *

बहुपर्यायी प्रश्न

37. कोल्हापुरात सत्यशोधक समाजाची शाखा कोणत्या वर्षी स्थापन झाली?
अ) १८९९ ब) १८७३
क) १९११ ड) १९२२

38. जोड्या लावा: अ) व्हिक्टोरिया मराठा बोर्डिंग ब) शाहू मिल क) कोल्हापूर आर्य समाज शाखा
१) १९१८ २) १९०१ ३) १९०६
अ) अ–२, ब–१, क–३ ब) अ–१, ब–२, क–३
क) अ–३, ब–१, क–२ ड) अ–२, ब–३, क–१

39. डेक्कन रयत असोसिएशनची स्थापना कोठे झाली?
अ) निपाणी ब) कागल
क) नागपूर ड) कानपूर

40. जोड्या लावा: अ) सक्तीचे मोफत प्राथमिक शिक्षण ब) राजर्षी पदवीचे वर्ष क) देवदासी प्रतिबंधक कायदा
१) १९२० २) १९१७ ३) १९१९
अ) अ–३, ब–१, क–२ ब) अ–१, ब–२, क–३
क) अ–२, ब–१, क–३ ड) अ–२, ब–३, क–१

41. क्षात्रजगद्गुरू पदावर कोणाची नेमणूक झाली?
अ) राजारामशास्त्री भागवत ब) सदाशिवराव पाटील (बेनाडीकर)
क) भास्करराव जाधव ड) नारायण भटजी

42. जोड्या लावा: अ) वेदोक्त प्रकरणाचे वर्ष ब) कोल्हापूर सत्यशोधक शाखा क) बलुतेदारी बंदी
१) १९१८ २) १८९९ ३) १९११
अ) अ–३, ब–१, क–२ ब) अ–१, ब–२, क–३
क) अ–२, ब–१, क–३ ड) अ–२, ब–३, क–१

43. शाहू महाराजांना "राजर्षी" पदवी कोणी दिली?
अ) आर्य समाज, लाहोर ब) कुर्मी क्षत्रिय महासभा, कानपूर
क) केंब्रिज विद्यापीठ ड) सत्यशोधक समाज, पुणे

44. जोड्या लावा: अ) दत्तक विधानाचे वर्ष ब) राज्यारोहणाचे वर्ष क) राधानगरी प्रकल्पाची सुरुवात
१) १९०७ २) १८८४ ३) १८९४
अ) अ–३, ब–१, क–२ ब) अ–२, ब–३, क–१
क) अ–२, ब–१, क–३ ड) अ–१, ब–२, क–३

45. शाहू महाराजांना "राजर्षी" पदवी कोणत्या वर्षी मिळाली?
अ) १९१९ ब) १९०२
क) १८९४ ड) १९२२

46. जोड्या लावा: अ) दत्तक घेणाऱ्या राणी ब) धारवाड येथील शिक्षक क) राज्यारोहणप्रसंगी गव्हर्नर
१) लॉर्ड हॅरिस २) आनंदीबाई ३) सर स्टुअर्ट फ्रेजर
अ) अ–१, ब–२, क–३ ब) अ–२, ब–३, क–१
क) अ–३, ब–१, क–२ ड) अ–२, ब–१, क–३

47. कुलकर्णी वतन रद्द करून शाहूंनी कोणाची नेमणूक केली?
अ) पाटील ब) पगारी तलाठी
क) इनामदार ड) देशमुख

48. जोड्या लावा: अ) शाहूपुरी बाजारपेठ ब) राधानगरी धरणाची नदी क) खासबाग मैदान
१) कुस्ती २) गूळ ३) भोगावती
अ) अ–१, ब–२, क–३ ब) अ–२, ब–१, क–३
क) अ–२, ब–३, क–१ ड) अ–३, ब–१, क–२

49. कोल्हापूर संस्थानात बलुतेदारी पद्धत कोणत्या वर्षी बंद झाली?
अ) १८९४ ब) १९०२
क) १८७४ ड) १९१८

50. जोड्या लावा: अ) पहिले क्षात्रजगद्गुरू ब) वेदोक्त प्रकरण उघड करणारे क) शाहूंचे चरित्रकार
१) आ. ब. लठ्ठे २) सदाशिवराव पाटील (बेनाडीकर) ३) राजारामशास्त्री भागवत
अ) अ–३, ब–१, क–२ ब) अ–१, ब–२, क–३
क) अ–२, ब–३, क–१ ड) अ–२, ब–१, क–३

51. कोल्हापूर संस्थानात विधवा पुनर्विवाहाचा कायदा कोणत्या वर्षी झाला?
अ) १९१७ ब) १८९०
क) १८७४ ड) १८८४

52. जोड्या लावा: अ) माणगाव परिषदेचे अध्यक्ष ब) नागपूर बहिष्कृत परिषदेचे अध्यक्ष क) वेदोक्त प्रकरणात ब्राह्मणांचे समर्थक
१) लो. टिळक २) डॉ. आंबेडकर ३) शाहू महाराज
अ) अ–१, ब–२, क–३ ब) अ–२, ब–३, क–१
क) अ–३, ब–१, क–२ ड) अ–२, ब–१, क–३

53. आंतरजातीय व आंतरधर्मीय विवाहाचा कायदा कोणत्या वर्षी झाला?
अ) १८९९ ब) १९०१
क) १८८४ ड) १९१९

* राजर्षी छत्रपती शाहू महाराज *

बहुपर्यायी प्रश्न

54. खालीलपैकी चुकीची जोडी कोणती?
अ) आंतरजातीय विवाह कायदा — १९१९
ब) पाटील शाळा — १९१२
क) संसदेतील पुतळा — १९२२
ड) विधवा पुनर्विवाह कायदा — १९१७

55. देवदासी (जोगिणी) प्रतिबंधक कायदा कोणत्या वर्षी झाला?
अ) १९०१
ब) १८८४
क) १८९४
ड) १९२०

56. खालीलपैकी चुकीची जोडी कोणती?
अ) शाहूंच्या निधनाचे ठिकाण — मुंबई
ब) राजकोट येथील शिक्षणसंस्था — राजकुमार कॉलेज
क) मानद एलएल.डी. — केंब्रिज विद्यापीठ
ड) डेक्कन रयत असोसिएशन — कानपूर

57. शाहूपुरी बाजारपेठ कोणत्या मालासाठी प्रसिद्ध आहे?
अ) गूळ
ब) मीठ
क) रेशीम
ड) कापूस

58. खालीलपैकी चुकीची जोडी कोणती?
अ) मिस क्लार्क होस्टेल — मराठा विद्यार्थी
ब) सक्तीच्या शिक्षणातील दंड — दरमहा १ रुपया
क) राखीव जागांचे प्रमाण — ५०%
ड) मूकनायकला शाहूंची मदत — २५०० रुपये

59. राधानगरी धरण कोणत्या नदीवर आहे?
अ) भोगावती
ब) तापी
क) गोदावरी
ड) नर्मदा

60. खालीलपैकी चुकीची जोडी कोणती?
अ) कुलकर्णी वतनाऐवजी नेमणूक — पगारी तलाठी
ब) शाहूंचे जन्मदाते वडील — जयसिंगराव (आबासाहेब) घाटगे
क) वेदोक्त प्रकरणाची नदी — गोदावरी
ड) राजर्षी पदवी देणारी संस्था — कुर्मी क्षत्रिय महासभा, कानपूर

61. कोल्हापूरचे खासबाग मैदान कोणत्या खेळासाठी प्रसिद्ध आहे?
अ) कुस्ती
ब) हॉकी
क) क्रिकेट
ड) घोड्यांच्या शर्यती

62. विधान (A): शाहूंनी १९०२ मध्ये नोकऱ्यांत ५०% जागा मागास वर्गांसाठी राखीव ठेवल्या.
कारण (R): संस्थानच्या प्रशासनात काही मोजक्या वर्गांची मक्तेदारी होती.
अ) दोन्ही योग्य; कारण विधानाचे योग्य स्पष्टीकरण
ब) विधान योग्य; कारण चुकीचे
क) विधान चुकीचे; कारण योग्य
ड) दोन्ही योग्य; पण कारण स्पष्टीकरण नाही

63. "मूकनायक" साठी शाहूंनी किती आर्थिक मदत दिली?
अ) ५०,००० रुपये
ब) १ लाख रुपये
क) १० रुपये
ड) २५०० रुपये

64. विधान (A): शाहूंनी राजोपाध्ये व शंकराचार्यांची वतने जप्त केली.
कारण (R): त्यांनी शाहूंचा वेदोक्ताचा अधिकार नाकारला.
अ) विधान चुकीचे; कारण योग्य
ब) विधान योग्य; कारण चुकीचे
क) दोन्ही योग्य; कारण विधानाचे योग्य स्पष्टीकरण
ड) दोन्ही योग्य; पण कारण स्पष्टीकरण नाही

65. "मूकनायक" पाक्षिक कोणत्या दिवशी सुरू झाले?
अ) ६ मे १९२२
ब) २६ जुलै १९०२
क) २ एप्रिल १८९४
ड) ३१ जानेवारी १९२०

66. विधान (A): शाहूंनी अनेक जातवार वसतिगृहे काढली.
कारण (R): शाहूंनी १९१९ मध्ये आंतरजातीय विवाहाचा कायदा केला.
अ) दोन्ही योग्य; पण कारण स्पष्टीकरण नाही
ब) विधान चुकीचे; कारण योग्य
क) दोन्ही योग्य; कारण विधानाचे योग्य स्पष्टीकरण
ड) विधान योग्य; कारण चुकीचे

67. माणगाव परिषदेचे अध्यक्ष कोण होते?
अ) डॉ. आंबेडकर
ब) भास्करराव जाधव
क) लो. टिळक
ड) शाहू महाराज

68. विधान (A): माणगाव परिषदेत शाहूंनी आंबेडकरांचा भावी नेते म्हणून गौरव केला.
कारण (R): माणगाव परिषद १९२२ मध्ये दिल्ली येथे भरली.
अ) विधान चुकीचे; कारण योग्य
ब) दोन्ही योग्य; कारण विधानाचे योग्य स्पष्टीकरण
क) दोन्ही योग्य; पण कारण स्पष्टीकरण नाही
ड) विधान योग्य; कारण चुकीचे

69. माणगाव परिषद केव्हा भरली?
अ) ३० मे १९२२
ब) २१–२२ मार्च १८९९
क) १७ मार्च १८८४
ड) २१–२२ मार्च १९२०

* राजर्षी छत्रपती शाहू महाराज *

बहुपर्यायी प्रश्न

70. विधान (A): राधानगरी धरण शाहूंच्या हयातीतच पूर्ण झाले.
कारण (R): राधानगरी धरण भोगावती नदीवर आहे.
अ) दोन्ही योग्य; पण कारण स्पष्टीकरण नाही
ब) विधान चुकीचे; कारण योग्य
क) विधान योग्य; कारण चुकीचे
ड) दोन्ही योग्य; कारण विधानाचे योग्य स्पष्टीकरण

71. नागपूरच्या अखिल भारतीय बहिष्कृत परिषदेचे (१९२०) अध्यक्ष कोण होते?
अ) लो. टिळक
ब) भास्करराव जाधव
क) डॉ. आंबेडकर
ड) शाहू महाराज

72. खालील घटनांचा कालानुक्रम ओळखा.
अ) वेदोक्त प्रकरण → सक्तीचे शिक्षण → आरक्षण → माणगाव परिषद
ब) आरक्षण → वेदोक्त प्रकरण → माणगाव परिषद → सक्तीचे शिक्षण
क) सक्तीचे शिक्षण → वेदोक्त प्रकरण → आरक्षण → माणगाव परिषद
ड) वेदोक्त प्रकरण → आरक्षण → सक्तीचे शिक्षण → माणगाव परिषद

73. शाहू महाराजांना मानद एलएल.डी. कोणत्या विद्यापीठाने दिली?
अ) केंब्रिज विद्यापीठ
ब) मुंबई विद्यापीठ
क) लंडन विद्यापीठ
ड) ऑक्सफर्ड विद्यापीठ

74. खालील संस्थांचा स्थापनेनुसार कालानुक्रम ओळखा.
अ) शाहू मिल → शाहूपुरी → व्हिक्टोरिया बोर्डिंग → डेक्कन रयत असो.
ब) शाहूपुरी → शाहू मिल → व्हिक्टोरिया बोर्डिंग → डेक्कन रयत असो.
क) व्हिक्टोरिया बोर्डिंग → शाहूपुरी → डेक्कन रयत असो. → शाहू मिल
ड) शाहूपुरी → व्हिक्टोरिया बोर्डिंग → शाहू मिल → डेक्कन रयत असो.

75. संसद भवन परिसरात शाहूंचा पुतळा कोणत्या वर्षी बसवला?
अ) १९२२
ब) १९७४
क) २००९
ड) १९५०

76. दत्तक विधानाच्या वेळी (१८८४) शाहूंचे वय सुमारे किती होते?
अ) १४
ब) ८
क) १०
ड) २०

77. महाराष्ट्रात "सामाजिक न्याय दिन" कोणत्या दिवशी साजरा होतो?
अ) २६ जून
ब) १४ एप्रिल
क) ११ एप्रिल
ड) ६ डिसेंबर

78. राज्यारोहणाच्या वेळी (१८९४) शाहूंचे वय सुमारे किती होते?
अ) १६
ब) १८
क) २०
ड) २४

79. शाहू महाराजांचे निधन केव्हा झाले?
अ) ६ डिसेंबर १९५६
ब) १० मार्च १८९७
क) २८ नोव्हेंबर १८९०
ड) ६ मे १९२२

80. आरक्षणाचा जाहीरनामा काढला तेव्हा शाहूंचे वय सुमारे किती होते?
अ) २०
ब) २४
क) २८
ड) ३२

81. शाहू महाराजांचे निधन कोठे झाले?
अ) राजकोट
ब) कागल
क) कोल्हापूर
ड) मुंबई

82. शाहू महाराजांची कारकीर्द (१८९४–१९२२) सुमारे किती वर्षांची होती?
अ) २८
ब) २०
क) ४८
ड) ३२

83. वेदोक्त प्रकरण कोणत्या नदीवरील स्नानप्रसंगी घडले?
अ) कृष्णा
ब) पंचगंगा
क) गोदावरी
ड) भीमा

84. आरक्षण जाहीरनामा व सक्तीचे शिक्षण यांत किती वर्षांचे अंतर आहे?
अ) १७
ब) १५
क) १२
ड) १०

85. पुराणोक्त मंत्रांचा प्रकार शाहूंच्या लक्षात कोणी आणून दिला?
अ) सदाशिवराव पाटील
ब) नारायण भटजी
क) राजारामशास्त्री भागवत
ड) भास्करराव जाधव

86. शाहू महाराजांना पूर्ण किती वर्षांचे आयुष्य लाभले?
अ) ५८
ब) ४७
क) ४३
ड) ५२

लक्षात ठेवा: आरक्षण (१९०२) → सक्तीचे शिक्षण (१९१७) → माणगाव (१९२०): शिक्षण-संधी-नेतृत्व ही शाहूंची त्रिसूत्री.

* राजर्षी छत्रपती शाहू महाराज *

बहुपर्यायी प्रश्न

87. शाहू छत्रपती स्पिनिंग अँड वीव्हिंग मिल कोणत्या वर्षी सुरू झाली?
अ) १९०६ ब) १८८४
क) १८७४ ड) १९२२

88. भारतात सरकारी नोकऱ्यांत आरक्षण लागू करणारे पहिले राज्यकर्ते कोण?
अ) लॉर्ड रिपन ब) सयाजीराव गायकवाड
क) राजर्षी शाहू महाराज ड) कृष्णराज वडियार

89. राधानगरी धरण प्रकल्पाची सुरुवात कोणत्या वर्षी झाली?
अ) १८८४ ब) १९०७
क) १८९४ ड) १८७४

90. शाहू महाराजांबाबत खालीलपैकी कोणते विधान चुकीचे आहे?
अ) त्यांचे निधन मुंबईत झाले ब) त्यांनी मूकनायकला मदत केली
क) त्यांनी नागपूर परिषदेचे अध्यक्षपद भूषवले ड) त्यांनी माणगाव परिषदेचे अध्यक्षपद भूषवले

91. पाटील शाळा कोणत्या वर्षी सुरू झाल्या?
अ) १८७४ ब) १८८४
क) १९१२ ड) १८९९

92. "वसतिगृहांचे जनक" म्हणून कोणाला ओळखले जाते?
अ) गोपाळ गणेश आगरकर ब) न्या. रानडे
क) महात्मा फुले ड) राजर्षी शाहू महाराज

93. शाहू महाराजांच्या जन्मदात्या वडिलांचे नाव काय?
अ) राजाराम ब) चौथे शिवाजी
क) जयसिंगराव (आबासाहेब) घाटगे ड) गुणाजीराव खानविलकर

94. बलुतेदारी व वेठबिगारी बंद करण्याचा मुख्य उद्देश काय होता?
अ) शेतीचे क्षेत्र वाढवणे ब) संस्थानचा महसूल वाढवणे
क) जातिनिष्ठ सक्तीच्या कामातून मुक्ती ड) ब्रिटिशांना खूश करणे

95. कोल्हापुरात आर्य समाजाची शाखा कोणत्या वर्षी सुरू झाली?
अ) १८८४ ब) १९१८
क) १८९४ ड) १८७४

96. क्षात्रजगद्गुरू पद निर्माण करण्यामागील उद्देश कोणता?
अ) मराठ्यांसाठी स्वतंत्र धार्मिक नेतृत्व ब) ब्रिटिश न्यायव्यवस्था आणणे
क) संस्कृत शिक्षण बंद करणे ड) सैन्यात भरती वाढवणे

97. नागपूरची अखिल भारतीय बहिष्कृत परिषद केव्हा भरली?
अ) २६ जुलै १८९४ ब) १७ मार्च १८८४
क) ३० मे–१ जून १९२० ड) ६ मे १८७४

98. सक्तीच्या शिक्षणासाठी शाहूंनी दरवर्षी सुमारे किती रक्कम राखली?
अ) ५० लाख रुपये ब) १ कोटी रुपये
क) १ लाख रुपये ड) १० हजार रुपये

99. शाहू महाराजांचे इंग्रजी चरित्र (Memoirs) कोणी लिहिले?
अ) नारायण भटजी ब) लो. टिळक
क) लॉर्ड हॅरिस ड) आ. ब. लठ्ठे

100. कुलकर्णी वतन रद्द करण्याचा प्रमुख परिणाम कोणता?
अ) अस्पृश्यांचे वेगळे गाव झाले ब) गावकारभारातील वंशपरंपरागत मक्तेदारी संपली
क) संस्थानातील कर दुप्पट झाले ड) पाटील पद रद्द झाले

लक्षात ठेवा: जीवनरेषा: जन्म १८७४ → दत्तक १८८४ → राज्यारोहण १८९४ → राजर्षी १९१९ → निधन १९२२.

लक्षात ठेवा: परिषदा: खामगाव मराठा परिषद (१९१७, अध्यक्ष शाहू) → माणगाव (१९२०, अध्यक्ष आंबेडकर) → नागपूर (१९२०, अध्यक्ष शाहू) → दिल्ली (१९२२, अध्यक्ष शाहू).

* राजर्षी छत्रपती शाहू महाराज *

उत्तरसूची

प्रश्न	उत्तर	प्रश्न	उत्तर	प्रश्न	उत्तर	प्रश्न	उत्तर	प्रश्न	उत्तर
1	ब	21	ब	41	ब	61	अ	81	ड
2	अ	22	ड	42	ड	62	अ	82	अ
3	ब	23	ड	43	ब	63	ड	83	ब
4	ब	24	अ	44	ब	64	क	84	ब
5	क	25	क	45	अ	65	ड	85	क
6	ब	26	क	46	ब	66	अ	86	ब
7	ड	27	ड	47	ब	67	अ	87	अ
8	अ	28	क	48	क	68	ड	88	क
9	ब	29	अ	49	ड	69	ड	89	ब
10	ब	30	क	50	क	70	ब	90	ड
11	क	31	क	51	अ	71	ड	91	क
12	ब	32	ब	52	ब	72	ड	92	ड
13	ब	33	ड	53	ड	73	अ	93	क
14	ड	34	ड	54	क	74	ड	94	क
15	क	35	ब	55	ड	75	क	95	ब
16	अ	36	ब	56	ड	76	क	96	अ
17	ड	37	क	57	अ	77	अ	97	क
18	क	38	ड	58	अ	78	क	98	क
19	ब	39	अ	59	अ	79	ड	99	ड
20	ब	40	ड	60	क	80	क	100	ब

परीक्षेपूर्वी पक्के करा

बाब	अचूक तथ्य
जन्म / दत्तक / राज्यारोहण	२६ जून १८७४ / १७ मार्च १८८४ / २ एप्रिल १८९४
वेदोक्त / व्हिक्टोरिया मराठा बोर्डिंग	१८९९ / १९०१
आरक्षण जाहीरनामा	२६ जुलै १९०२ — ५०%
सक्तीचे मोफत शिक्षण / विधवा पुनर्विवाह	१९१७ / १९१७
आंतरजातीय विवाह / राजर्षी	१९१९ / १९१९ (कानपूर)
मूकनायक / माणगाव / नागपूर	३१ जाने. १९२० / २१–२२ मार्च १९२० / ३० मे–१ जून १९२०
निधन	६ मे १९२२, मुंबई

आधार: मराठी विश्वकोश (शाहू छत्रपती), Wikipedia (Shahu of Kolhapur), BBC मराठी, दैनिक पुढारी, सकाळ, विश्व संवाद केंद्र (शाहू कालपट), mpscmitra व अन्य विश्वसनीय लेख (नोव्हेंबर २०२६ पर्यंत); संदर्भग्रंथ — डॉ. जयसिंगराव पवार (संपा.), राजर्षी शाहू छत्रपती स्मारक ग्रंथ. काही तारखांबाबत स्रोतांत मतभेद आहेत; प्रचलित तारखा घेतल्या आहेत. वय/वर्षांतर गणिते Python ने तपासली. मजकूर व प्रश्न स्वतंत्रपणे रचलेले आहेत.

* राजर्षी छत्रपती शाहू महाराज *

उत्तरांचे संक्षिप्त स्पष्टीकरण

1. **(ब)** २६ जून १८७४, कागलचे घाटगे घराणे.
2. **(अ)** दोन्ही विधाने योग्य आहेत.
3. **(ब)** दत्तक विधानानंतर "शाहू छत्रपती" हे नाव.
4. **(ब)** योग्य संबंध: २) आंतरजातीय विवाह कायदा — १९१९.
5. **(क)** मुधोळचे घोरपडे हे आईचे माहेर.
6. **(ब)** योग्य संबंध: १) शाहूंचे जन्मघराणे — कागलचे घाटगे.
7. **(ड)** चौथ्या शिवाजींच्या पत्नी आनंदीबाई.
8. **(अ)** योग्य संबंध: दत्तक घेणाऱ्या राणी — आनंदीबाई; शाहूपुरी बाजारपेठ — गूळ.
9. **(ब)** १७ मार्च १८८४.
10. **(ब)** दोन्ही विधाने योग्य आहेत.
11. **(क)** प्राचार्य मॅकनॉटन; १८८६–१८८९.
12. **(ब)** योग्य संबंध: २) खासबाग मैदान — कुस्ती.
13. **(ब)** १८८९–१८९३; ICS अधिकारी.
14. **(ड)** योग्य संबंध: १) धारवाड येथील शिक्षक — सर स्टुअर्ट फ्रेजर.
15. **(क)** बडोद्याचे गुणाजीराव खानविलकर यांच्या कन्या; विवाह १८९१.
16. **(अ)** योग्य संबंध: शाहूंच्या पत्नी — लक्ष्मीबाई; मूकनायकचा पहिला अंक — ३१ जानेवारी १९२०.
17. **(ड)** २ एप्रिल १८९४.
18. **(क)** दोन्ही विधाने योग्य आहेत.
19. **(ब)** लॉर्ड हॅरिस यांच्या हस्ते सूत्रे.
20. **(ब)** योग्य संबंध: २) माणगाव परिषदेचा काळ — २१–२२ मार्च १९२०.
21. **(ब)** करवीर सरकार गॅझेटमध्ये.
22. **(ड)** योग्य संबंध: १) आरक्षणाचा जाहीरनामा — २६ जुलै १९०२.
23. **(ड)** संस्थानातील सरकारी नोकऱ्यांत.
24. **(अ)** योग्य संबंध: राखीव जागांचे प्रमाण — ५०%; मानद एलएल.डी. — केंब्रिज विद्यापीठ.
25. **(क)** कार्तिक स्नानाच्या वेळी.
26. **(क)** दोन्ही विधाने योग्य आहेत.
27. **(ड)** केसरीतून शाहूंवर टीका.
28. **(क)** योग्य संबंध: २) सामाजिक न्याय दिन — २६ जून.
29. **(अ)** पहिले जातवार वसतिगृह.
30. **(क)** योग्य संबंध: १) व्हिक्टोरिया मराठा बोर्डिंग — १९०१.
31. **(क)** १९०८ (काही स्रोत १९०७).
32. **(ब)** योग्य संबंध: मिस क्लार्क होस्टेल — अस्पृश्य विद्यार्थी; शाहूंच्या निधनाचे ठिकाण — मुंबई.
33. **(ड)** जुलैमध्ये जाहीरनामा, सप्टेंबरमध्ये कायदा.
34. **(ड)** दोन्ही विधाने योग्य आहेत.
35. **(ब)** १९१७ चा कायदा.
36. **(ब)** योग्य संबंध: २) वेदोक्त प्रकरण उघड करणारे — राजारामशास्त्री भागवत.
37. **(क)** ११ जानेवारी १९११.
38. **(ड)** अ–२, ब–३, क–१: व्हिक्टोरिया मराठा बोर्डिंग — १९०१; शाहू मिल — १९०६; कोल्हापूर आर्य समाज शाखा — १९१८.
39. **(अ)** १९१६; ब्राह्मणेतरांच्या राजकीय हक्कांसाठी.
40. **(ड)** अ–२, ब–३, क–१: सक्तीचे मोफत प्राथमिक शिक्षण — १९१७; राजर्षी पदवीचे वर्ष — १९१९; देवदासी प्रतिबंधक कायदा — १९२०.
41. **(ब)** १९२०; पाटगाव मठ परंपरा.
42. **(ड)** अ–२, ब–३, क–१: वेदोक्त प्रकरणाचे वर्ष — १८९९; कोल्हापूर सत्यशोधक शाखा — १९११; बलुतेदारी बंदी — १९१८.
43. **(ब)** १९१९ मधील अधिवेशनात.
44. **(ब)** अ–२, ब–३, क–१: दत्तक विधानाचे वर्ष — १८८४; राज्यारोहणाचे वर्ष — १८९४; राधानगरी प्रकल्पाची सुरुवात — १९०७.
45. **(अ)** कानपूर.
46. **(ब)** अ–२, ब–३, क–१: दत्तक घेणाऱ्या राणी — आनंदीबाई; धारवाड येथील शिक्षक — सर स्टुअर्ट फ्रेजर; राज्यारोहणप्रसंगी गव्हर्नर — लॉर्ड हॅरिस.
47. **(ब)** २५ जून १९१८.
48. **(क)** अ–२, ब–३, क–१: शाहूपुरी बाजारपेठ — गूळ; राधानगरी धरणाची नदी — भोगावती; खासबाग मैदान — कुस्ती.

लक्षात ठेवा: प्रशासन: शाहूपुरी (१८९५) → आरक्षण (१९०२) → पाटील शाळा (१९१२) → कुलकर्णी वतन रद्द, पगारी तलाठी (१९१८).

लक्षात ठेवा: धर्मसुधारणा: वेदोक्त (१८९९) → सत्यशोधक शाखा (१९११) → आर्य समाज (१९१८) → क्षात्रजगद्गुरू (१९२०).

लक्षात ठेवा: स्त्रीविषयक कायदे: विधवा पुनर्विवाह (१९१७) → आंतरजातीय विवाह, क्रूरता प्रतिबंध (१९१९) → देवदासी प्रतिबंध (१९२०).

* राजर्षी छत्रपती शाहू महाराज *

उत्तरांचे संक्षिप्त स्पष्टीकरण

49. (ड) काही स्रोत १९१९ सांगतात.

50. (क) अ–२, ब–३, क–१: पहिले क्षात्रजगद्गुरू — सदाशिवराव पाटील (बेनाडीकर); वेदोक्त प्रकरण उघड करणारे — राजारामशास्त्री भागवत; शाहूंचे चरित्रकार — आ. ब. लठ्ठे.

51. (अ) १९१७.

52. (ब) अ–२, ब–३, क–१: माणगाव परिषदेचे अध्यक्ष — डॉ. आंबेडकर; नागपूर बहिष्कृत परिषदेचे अध्यक्ष — शाहू महाराज; वेदोक्त प्रकरणात ब्राह्मणांचे समर्थक — लो. टिळक.

53. (ड) काही स्रोत १९१८ सांगतात.

54. (क) योग्य जोडी: संसदेतील पुतळा — २००९.

55. (ड) १९२०.

56. (ड) योग्य जोडी: डेक्कन रयत असोसिएशन — निपाणी.

57. (अ) १८९५ मध्ये वसवली.

58. (अ) योग्य जोडी: मिस क्लार्क होस्टेल — अस्पृश्य विद्यार्थी.

59. (अ) प्रकल्पाची सुरुवात १९०७.

60. (क) योग्य जोडी: वेदोक्त प्रकरणाची नदी — पंचगंगा.

61. (अ) सुमारे १९१२.

62. (अ) मक्तेदारी मोडून बहुजनांना संधी हा उद्देश.

63. (ड) डॉ. आंबेडकरांचे पाक्षिक.

64. (क) वेदोक्त प्रकरण, १८९९.

65. (ड) शाहूंच्या मदतीने.

66. (अ) दोन्ही खरी; पण परस्परसंबंध नाही.

67. (अ) शाहू प्रमुख पाहुणे.

68. (ड) माणगाव (ता. कागल), २१–२२ मार्च १९२०.

69. (ड) माणगाव, ता. कागल.

70. (ब) प्रकल्प १९०७ मध्ये सुरू; पूर्णत्व निधनानंतर.

71. (ड) ३० मे–१ जून १९२०.

72. (ड) १८९९ → १९०२ → १९१७ → १९२०.

73. (अ) १९०२ (काही स्रोत १९०३).

74. (ड) १८९५ → १९०१ → १९०६ → १९१६.

75. (क) १७ फेब्रुवारी २००९.

76. (क) गणना: १८८४ – १८७४ = १० वर्षे.

77. (अ) शाहू जयंती.

78. (क) गणना: १८९४ – १८७४ = २० वर्षे.

79. (ड) मुंबई येथे.

80. (क) गणना: १९०२ – १८७४ = २८ वर्षे.

81. (ड) ६ मे १९२२.

82. (अ) गणना: १९२२ – १८९४ = २८ वर्षे.

83. (ब) कोल्हापूर.

84. (ब) गणना: १९१७ – १९०२ = १५ वर्षे.

85. (क) १८९९.

86. (ब) २६ जून १८७४ ते ६ मे १९२२ — ४८ वा वाढदिवस येण्यापूर्वी निधन, म्हणजे पूर्ण ४७ वर्षे.

87. (अ) रोजगार व स्वस्त कापड.

88. (क) २६ जुलै १९०२, कोल्हापूर संस्थान.

89. (ब) पायाभरणी १९०९.

90. (ड) माणगाव परिषदेचे अध्यक्ष — डॉ. आंबेडकर.

91. (क) गावपाटलांच्या प्रशिक्षणासाठी.

92. (ड) कोल्हापुरात सुमारे २० वसतिगृहे.

93. (क) कागलचे जहागीरदार.

94. (क) १९१८; महार वतन खालसा.

95. (ब) राजाराम कॉलेज आर्य समाजाकडे.

96. (अ) १९२०; सदाशिवराव पाटील बेनाडीकर.

97. (क) अध्यक्ष शाहू.

98. (क) दरबार ८० हजार + देवस्थान निधी २० हजार.

99. (ड) १९२४ मध्ये प्रसिद्ध.

100. (ब) पगारी तलाठी — सर्व जातींना संधी.

शेवटची उजळणी

विषय	एक ओळ
पहिले जातवार वसतिगृह	व्हिक्टोरिया मराठा बोर्डिंग, १९०१
अस्पृश्यांसाठी वसतिगृह	मिस क्लार्क होस्टेल, १९०८
सामाजिक न्याय दिन	२६ जून